

Kazimierz Pierzchała

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II [kazimierz.pierzchala@kul.pl]

Aksjologiczne konteksty resocjalizacji osadzonych w aspekcie założeń personalizmu chrześcijańskiego

*Dobro jednostki dobrem społeczeństwa,
czy dobro społeczeństwa dobrem jednostki?*
(Markwart, Szymańska 2013, s. 21)

Abstrakt: Personalizm to nadanie czemuś charakteru osobistego, osobowość człowieka, wychowanie osoby – aksjologia to wartości – a resocjalizacja to przemiana (zmiana) – osobowości jednostki (osoby) ukierunkowanej na stronę wolności, samodzielnego podejmowania decyzji i pełnienie ról społecznych, mającej możliwość autonomicznego i wolnego decydowania. Celem artykułu jest rozwinięcie (interpretacja, kontynuacja) ostatniego akapitu mojej – będącej studium naukowym – publikacji, uwzględniającej osiągnięcia współczesnej pedagogiki, psychologii penitencjarnej i nauczania Magisterium Kościoła, pt.: *Destygmatyzacja przestępców w świetle Magisterium Kościoła oraz poglądów na resocjalizację*. W ramach swoich rozważań pedagogiczno-resocjalizacyjnych, w zgodzie z wymową Magisterium Kościoła, sformułowałem koncepcję (współbrzmiejącą z szeroko pojmowanym nurtem humanistyczno-egzystencjalnym, m.in. z psychologią humanistyczną i pozytywną, a także z wychowaniem aksjologicznym ukierunkowanym na osobowościowy potencjał człowieka), którą nazwałem **personalistyczną aksjologią resocjalizacji**.

Metodologią zastosowaną przy pisaniu przedmiotowej publikacji stało się przeprowadzenie krytycznej analizy literatury, w tym własnego dorobku naukowego i innych dokumentów, w tym dostępnych zasobów internetowych.

Słowa kluczowe: Aksjologia, antropologia optymistyczna, egzystencjalizm, etyka, instytucja resocjalizacyjna, Kościół, osadzony, osoba, pedagogia personalistyczna, personalizm, rehabilitacja społeczna, repersonalizacja, resocjalizacja, resocjalizacja wartości, sens życia, socjalizacja, wartość, wychowanie.

Wstęp

Celem artykułu jest rozwinięcie (interpretacja, kontynuacja) ostatniego akapitu mojej – będącej studium naukowym – publikacji, uwzględniającej osiągnięcia współczesnej pedagogiki, psychologii penitencjarnej i nauczania Magisterium Kościoła, pt.: *Destygmatyzacja przestępców w świetle Magisterium Kościoła oraz poglądów na resocjalizację* (Pierzchała 2016a). Zaproponowana tam koncepcja naukowa (s. 178) o nazwie »**personalistyczna aksjologia resocjalizacji**« najprościej ujmując – to przemiana osoby niedostosowanej społecznie na stronę wolności, w kontekście współczesnej pedagogiki, psychologii penitencjarnej i nauczania Magisterium Kościoła. **Personalizm** to nadanie czemuś charakteru osobistego, osobowość człowieka, wychowanie osoby – **aksjologia** to wartości – a **resocjalizacja** to przemiana (zmiana) – osobowości jednostki (osoby) ukierunkowanej na stronę wolności, samodzielnego podejmowania decyzji i pełnienia ról społecznych.

Wspomniany wyżej tekst brzmi następująco: „Magisterium Kościoła, oparte na znajomości natury ludzkiej i posiadające wielowiekową tradycję dociekań religijno-antropologicznych, wypracowało fundamentalne zasady życia społecznego, odznaczające się humanitarną głębią i mające ogromną siłę oddziaływania. Rzeczywiste ich przestrzeganie prowadzi do uzdrowienia psychiki i relacji międzyludzkich, a więc zdrowia psychicznego jednostki i wspólnoty, do harmonijnego współistnienia zakorzenionego w wyższych wartościach nadających egzystencji porządkujący sens. Stąd też w ramach swoich rozważań pedagogiczno-resocjalizacyjnych, w zgodzie z wymową Magisterium Kościoła, sformułowałem koncepcję (współbrzmiającą z szeroko pojmowanym **nurtem humanistyczno-egzystencjalnym**, m.in. z psychologią humanistyczną i pozytywną, a także z wychowaniem aksjologicznym ukierunkowanym na osobowościowy potencjał człowieka), którą nazwałem **personalistyczną aksjologią resocjalizacji**. Jednak jest to zaledwie zarys propozycji jako punktu odniesienia dla zagadnień resocjalizacji i jej praktyki, **wymagający dalszych pogłębionych studiów oraz weryfikacji**” (Pierzchała 2016a, s. 178).

Metodologią zastosowaną przy pisaniu przedmiotowej publikacji stało się przeprowadzenie krytycznej analizy literatury, w tym mojego dorobku i innych dokumentów, w tym dostępnych zasobów Internetowych.

Słowniczek pojęciowy artykułu

Personalizm – 1. filoz. «koncepte filozoficzne przyjmujące za punkt wyjścia problematykę osobowości ludzkiej pojmowanej jako byt natury duchowej, obdarzony świadomością i wolą, twórczy, wolny i odpowiedzialny moralnie; od XIX

w. samodzielny kierunek w filozofii»; 2. psych. «kierunek psychologiczny, według którego różne funkcje psychiczne są ściśle ze sobą związane i nie można rozpa-trywać ich w oderwaniu od całokształtu osobowości» (Bańko 2014).

Aksjologia – 1. «filozofia wartości, ogólna teoria wartości zajmująca się roz-ważaniem ich natury, sposobu istnienia, źródeł ich obowiązywania, a także kryte-riami wartościowania»; 2. «określony system wartości» (Bańko 2014).

Resocjalizacja to nauka i praktyka społeczna, określająca zakres działań wychowawczych, opiekuńczych i terapeutycznych. Jest to proces zmierzający do wykształcenia u osób niedostosowanych społecznie zmian w obszarze samoświa-domości, samowychowania, samopotwierdzenia i samorefleksyjności (Pierzchała 2017, s. 95).

Destygmatyzacja jest to proces reakcji społecznej przywracający osoby nie-dostosowane społecznie lub odznaczające się aktywnością kryminalną do pozy-tywnych grup społecznych. Inkluzyjne zmiany wspólnotowe odbywają się poprzez zmianę motywacji, myślenia, percepcji, wrażliwości i uczuć w stosunku do osób dotychczas wykluczanych społecznie (Pierzchała 2018, s. 479).

Egzystencjalizm – «kierunek filozoficzny znajdujący wyraz również w lite-raturze pięknej, zajmujący się problemem egzystencji jednostki ludzkiej w świe-cie, głoszący, że człowiek jest wolny i za wszystkie swoje czyny ponosi pełną i bezwzględną odpowiedzialność, której zrzucanie na jakiegokolwiek uwarunkowania zewnętrzne (społeczne, historyczne, religijne) czyni egzystencję ludzką nieauten-tyczną; stawiając człowieka wobec konieczności ciągłych, niczym niezdetemi-nowanych wyborów, wydobywa tragizm sytuacji jednostki w świecie; filozofia egzystencjalna» (Bańko 2014).

Etyka – 1. «ogół zasad i norm postępowania przyjętych w danej epoce i w danym środowisku; moralność»; 2. «nauka o moralności, zajmująca się opi-sem, analizą i wyjaśnieniem istniejącej w danej epoce lub środowisku moralności i ustalaniem norm moralnego postępowania» (Bańko 2014).

Etyka i aksjologia. Aksjologia to teoria wartości, a więc mogłoby się wyda-wać, że etyka jest dyscypliną dziedzinowo węższą, stanowiącą część aksjologii. Tak jednak nie jest, gdyż istnieją w etyce zagadnienia, które nie mają charakteru ściśle aksjologicznego (w etyce np. – pytanie o strukturę moralnego działania). Zatem etyka i aksjologia nie są częściami siebie. Sam termin aksjologia oraz ter-min wartość zaczął być używany w filozofii dopiero w XIX wieku, termin wartość został przejęty z ekonomii, wcześniej w filozofii używano terminu: dobro. Etyka występuje zwykle w wersji normatywnej (np. Sokratesa intelektualizm etycznych) lub opisowej (np. stanowisko Owidiusza).

Marian Nowak (podobnie Adam Maj) są zdania nieco odmiennego twierdząc, że „[...] aksjologia (wskazuje wartości, ich status ontologiczny oraz jakie wartości ludzie preferują), w której wyróżnia się dwie subdyscypliny: etykę (naukę o war-tościach moralnych), estetykę (naukę o wartościach estetycznych).” (Nowak 2008, s. 96; por. Maj, 2016, s. 82).

Według Marian Nowak „**Wychowanie**. W tradycji uprawiania pedagogiki jest jednym z podstawowych pojęć [...]. Chociaż każdy człowiek uważa, że z własnego doświadczenia wie, co to jest wychowanie, jednak w aspekcie kategorii pojęcia jest ono wieloznaczne i różnie używane. Nawet wśród pedagogów ma ono różne ujęcia i definicje.” Według Janusza Tarnowskiego „Wychowanie to całokształt sposobów i procesów pomagających istocie ludzkiej, zwłaszcza przez interakcję, urzeczywistniać i rozwijać swoje człowieczeństwo.” (Nowak 2007, s. 839–849).

„Często mówi się o wychowaniu jako systemie, dążąc do syntezy elementów i rodzajów definicji. W języku potocznym termin „wychowanie” odnoszony jest najczęściej do jakiegoś systemu lub całości struktur, instytucji czy procesów społecznych (działań), w których (czy przez które) realizują się całkowicie, lub przynajmniej częściowo poprzednio wspomniane znaczenia. W tym sensie mówimy o wychowaniu zróżnicowanym przestrzennie, narodowościowo i kulturowo (wychowanie europejskie, azjatyckie, amerykańskie), o wychowaniu zróżnicowanym historycznie (starożytne, średniowieczne, nowożytne), wychowaniu realizowanym przez różne instytucje, lub w różnych sytuacjach (rodzinne, szkolne, kościelne), lub wychowaniu zróżnicowanym przez sposoby postępowania, struktury, stosowane zasady (wychowanie prywatne i publiczne, świeckie i wyznaniowe, scentralizowane lub zdecentralizowane). Nierzadko wychowanie jest widziane jako domena szkoły, w związku z czym używa się bardziej ogólnego pojęcia – wychowanie szkolne względnie edukacja szkolna.” (Nowak 2008, s. 195).

„Do podstawowych pojęć oznaczających zjawiska dość bliskie wychowaniu lub szczególnie ważne dla niego zaliczamy przede wszystkim *nauczanie, uczenie się, kształcenie i samokształcenie, edukację*, ale także *socjalizację, inkulturację* («stopniowy proces wrastania jednostki w kulturę otaczającego ją społeczeństwa» (Bańko 2014) – przyp. K.P.), *samorealizację, personalizację* («nadanie czemuś charakteru osobistego» (Bańko 2014) – przyp. K.P.), *opiekę, profilaktykę i prewencję, (nową) ewangelizację, resocjalizację i reedukację*.

Ogólnie możemy podzielić te kategorie na związane:

- 1) z rozwojem umysłowym i osobowościowym (*nauczanie, uczenie się, kształcenie i samokształcenie, edukacja* – w rozumieniu kształceniowym),
- 2) z życiem społecznym (*edukacja, socjalizacja, inkulturacja*),
- 3) z oddziaływaniami zabezpieczającymi (*opieka, profilaktyka, prewencja*) i naprawczymi (domena pedagogiki specjalnej i resocjalizacyjnej, działalność grup wyznaniowych: *nowa ewangelizacja, resocjalizacja, reedukacja*)” (Nowak 2008, s. 204).

Socjalizacja – wieloetapowy proces ukierunkowany na kształtowanie w jednostce osobowości społecznej i związanej z tym tożsamości oraz jej zdolności do podmiotowego, kompetentnego, pełnego uczestnictwa w życiu społecznym (Wawro 2016, s. 1073; por. Pierzchała 2015, s. 154–170;).

Osadzony to osoba skazana wyrokiem sądowym lub tymczasowo aresztowana (bez wyroku sądowego), która przebywa w zakładzie penitencjarnym (areszt

śledczy lub zakład karny). W literaturze przedmiotu często nie rozróżnia się tych pojęć. W większości przypadków słowo „skazany” należy rozumieć jako „osadzony”, chyba że wyraźnie odróżnia się „skazanego” od „tymczasowo aresztowanego.” (Pierzchała 2013a, s. 7).

Człowiek – *homo sapiens*, istota żywa wyróżniająca się wśród innych najwyższym rozwojem psychiki i życia społecznego, jedyna posiadająca kulturę i zdolna do jej tworzenia [...] (Encyklopedia... [2018]).

Antropologia – «nauka o człowieku, jego pochodzeniu, rozwoju i zróżnicowaniu rasowym»; **Antropologia filozoficzna** «dziedzina filozofii zajmująca się istotą i naturą człowieka, jego powołaniem i przeznaczeniem, stosunkiem do świata przyrody, społeczeństwa, kultury, wartości i absolutu; filozofia człowieka; **antropologia religijna** «część doktryny religijnej traktująca o pochodzeniu, istocie i przeznaczeniu człowieka.” (Bańko 2014).

Teleologia – cele resocjalizacji

W najnowszej literaturze **przedmiot resocjalizacji** ujmowany jest jako „[...] nauka i praktyka społeczna zajmująca się profilaktyką i korektą wadliwego przystosowania człowieka do ogólnie przyjętych wymagań społecznych oraz wspomaganiem indywidualnego rozwoju osób zagrożonych niedostosowaniem lub niedostosowanych społecznie. Jej celem jest zapobieganie lub zminimalizowanie dysfunkcyjności tych osób w zakresie ich odniesień do samych siebie, świata społecznego i świata przyrody (w wymiarze behawioralnym, poznawczym, emocjonalnym i duchowym), a także przystosowanie środowiska do specyficznych potrzeb osób niedostosowanych społecznie” (Pierzchała 2016a, s. 15 za Jaworska 2012d, s. 227).

Ta w pełni analityczna i zarazem wyczerpująca definicja podana w *Leksykonie resocjalizacji* Anetty Jaworskiej wydaje się stanowić szczegółowe rozwinięcie wielu ujęć o bardziej syntetycznym charakterze u innych autorów. I tak np. Marek Konopczyński pisze, że: „[...] termin „resocjalizacja” pojmowany *ex definitione* oznacza ponowną socjalizację, a więc powtórne uspołecznienie jednostki nieprzystosowanej społecznie w celu umożliwienia jej poprawnego funkcjonowania w powszechnie akceptowanych rolach życiowych i społecznych” (Pierzchała 2016a, s. 15 za Konopczyński 2015, s. 9).

W naukach pedagogicznych problemem określenia celów wychowawczych zajmuje się teleologia. Anetta Jaworska jest zdania, że: „[...] teleologia resocjalizacji w znacznym stopniu uzależniona jest od przyjętych w wychowaniu resocjalizacyjnym założeń aksjologicznych umiejscowionych, w zależności od sposobu postrzegania świata i uprawiania nauki, w paradygmacie funkcjonalno-strukturalnym lub humanistycznym. Podstawowym i najbardziej czytelnym **celem resocjalizacji**, określanym w literaturze jako „**cel minimum**” (Pytko 2009), **jest powstrzymanie**

przestępców od popełniania czynów karalnych oraz wyeliminowanie szkodliwych społecznie zachowań dewiacyjnych przez ukierunkowanie wychowanków na zmianę pożądaną społecznie i wzbudzenie w nich motywacji do procesu przemiany samego siebie. Cele te, których ważność podkreśla zarówno większość społeczeństwa, jak i praktyków resocjalizacji, są jednak przekraczane przez teoretyków, którzy sięgając po cele idealne, wyznaczają resocjalizacji rolę stymulowania samorealizacji i autokreacji” (Jaworska 2012c; por. Konopczyński 2010, s. 172–174). Celem resocjalizacji jest „przemiana człowieka: wymazanie z jego świadomości dotychczasowych treści i wprowadzenie nowych; całkowite przekształcenie jego dotychczasowego obrazu świata oraz siebie samego; przebudowa osobowości i zmiana tożsamości” osadzonego [...] (Pierzchała 2013a, s. 291 za Szacka 2003, s. 154).

Personalizm w kontekście wychowania

Zgodnie ze *Słownikiem filozoficznym* personalizm to „dowolny z szerokiej gamy poglądów podkreślających prymat osób (w znaczeniu nietechnicznym), ludzkich czy boskich, we wszechświecie.” (Lacey 1999, s. 208) Generalnym pojęciem personalizmu stanowi osoba (gr. πρόσωπον [prosopon], łac. *persona*) (Kobierzycki 2001, s. 245).

Za twórcę personalizmu na terenie współczesnej filozofii uznaje się Emmuela Mouniera (1905–1950). Personalizm posiada wiele odmian i nurtów, ze wspólną cechą zainteresowania sprawami wychowania, z pedagogicznym charakterem, nazywany często **pedagogią personalistyczną** („Postuluje źródłowe (ej-detyczne) ujęcie pedagogiki, która powinna kształtować swoją tożsamość nie tyle na podstawie przesłanek ideologicznych czy metodycznych, ile przede wszystkim wychodząc od zrozumienia bytu ludzkiego jako takiego. Podstawowym wyznacznikiem personalizmu jest twierdzenie, że **człowiek** – zanim zostaną mu przypisane jakieś nazwy, cechy bądź właściwości – **jest osobą**. Bycie osobą, stanowiące fakt pierwotny i nieredukowalny, ma charakter etyczny – do pojęcia „osoby” przynależą bowiem wolność, szacunek, równość, tolerancja, ale także i odpowiedzialność. **Wychowanie w pedagogii personalistycznej ma charakter spotkania dwóch osób, nauczyciela (mistrza) i ucznia, którym przysługuje ta sama godność etyczna**; owo spotkanie dokonuje się w konkretnej rzeczywistości, stąd też zadaniem pedagogii personalistycznej jest ujawnianie podstawowego sensu wychowania, jakim jest spotkanie osób, w jego uwarunkowaniach historyczne, społeczne, polityczne i kulturowe. Pedagogia personalistyczna w analizie sytuacji spotkania nawiązuje do dorobku pedagogiki dialogu. W pedagogice polskiej kulturę myślenia personalistycznego i dialogicznego upowszechnili Franciszek Adamski i Janusz Tarnowski.” (Encyklopedia... [2018])).

Andrzej Miś jest zdania, że współcześnie „za personalizm uważa się każdą doktrynę filozoficzną, która uznaje człowieka za byt niedający się zredukować do układu zależności fizycznych, biologicznych ekonomicznych, kulturowych czy historycznych, lecz przyznaje mu zdolność wykraczania poza wszelkie ogólne struktury. Ta władza właśnie decyduje o tym, że człowiek jest osobą [...], mająca możliwość autonomicznego i wolnego decydowania.” (Miś 2006, s. 173).

Personalizm w swej historii był w zainteresowaniu wielu pedagogów i dydaktyków, stając się impulsem do szeregu naukowych opracowań, dotyczących koncepcji szkoły, wychowania, czy też dydaktyki. Z tego też powodu personalizm posiada także swoje powiązanie czysto pedagogiczne, z tytułu rozumienia pojęcia „osoba”, którą często ujmuje się w sposób specyficzny dla tradycji chrześcijańskiej, a z którą też często bywa identyfikowany w treści podkreślania wartości oraz godności osoby ludzkiej.

W dzisiejszych czasach personalizmem określa się jako:

- doktrynę akcentującą autonomiczną wartość człowieka, jako osoby, postulując dla nie całkowitą afirmację (zgodę na coś, uznanie pozytywnej wartości czegoś; aprobata);
- programy działań sprzyjające rozwojowi osoby ludzkiej, podporządkowujące wartości ekonomiczno-techniczne wartościom osobowo-duchowym (Pedagogika... [2018]).

Personalizm w głównych elementach jest koncepcją spójną z chrześcijańską wizją człowieka (personalizm chrześcijański), która również odnosi się do „osoby”. W wierze chrześcijańskiej człowiek jest osobą wyjątkową dlatego, że po prostu jest, a nie że powstał w wyniku jakiejś skomplikowanej ewolucji (Mascall 1962).

Zdaniem Mieczysława Gogacza „problematyka »osoby« rozwinęła się wraz z chrześcijaństwem. Rozumienie człowieka skomplikowała bowiem osoba Chrystusa, który według Objawienia chrześcijańskiego jest Bogiem i zarazem człowiekiem” (Gogacz 1974, s. 15). Według Janusza Tarnowskiego właśnie to życie Chrystusa jest podstawą dla zasad personalizmu (Tarnowski, 1982). Podobnie Joseph Ratzinger jest zdania, że Biblia (2002) stanowi podstawę ludzkiej godności i praw człowieka. Rozumowanie takie, zdaniem Josepha Ratzingera, należy do spuścizny humanizmu i jest zupełnie innym sposobem traktowania człowieka, aniżeli w tradycji filozofii greckiej, w której ludzi klasyfikowano jako rozumne zwierzęta (Ratzinger 1993, 75). Natomiast dla Józefa Tischnera zasadniczym twierdzeniem chrześcijańskiego personalizmu jest pewność, że człowiek jest osobą, istotą wolną, posiadającą zindywidualizowaną i niepowtarzalną naturę.” (Tischner 1966; Pedagogika... [2018]).

Personalizm chrześcijański

Personalizm chrześcijański to kierunek w filozofii współczesnej, który dał podwaliny dla rozwoju katolickiej nauki społecznej¹. Nurt ten stanowi rozbudowaną refleksję nad koncepcją osoby ludzkiej. W literaturze przedmiotu określany jest również jako humanizm integralny bądź teocentryczny. Nurt ten wyrósł na gruncie krytyki cywilizacji burżuazyjnej, gospodarki kapitalistycznej, oraz wartości mieszczańskich, opierających się prymacie posiadania, a nie na „osobie”. Personalizm chrześcijański stanowił swego rodzaju protest przeciw poświęcaniu „osoby” w imię takich wartości jak naród, klasa społeczna, tudzież przeciw zyskowi rozumianemu jako wartość najwyższa (Personalizm... [2018]).

Marian Nowak (2017) za Wincentym Granatem podkreśla, że pojęcie „osoby” posiada odległą historię, zawierające w sobie specyficzną siłę, gdyż jest ciągle na nowo wyjaśniane i poszerzane. Marian Nowak wskazuje dalej na dużą różnorodność w ramach personalizmu. Sam Granat (1961) uznaje natomiast, że personalizm to każda nauka bez wyjątku, przypisująca „osobie” ważne miejsce w rzeczywistości. Natomiast według Mieczysława Gogacza (1987), „człowiek-osoba” jest bytem, w którym występuje istnienie i intelektualność. Z tym wszystkim wiązać się powinna godność, która należy również do bytu człowieka (Pedagogika... [2018]).

Za twórców personalizmu chrześcijańskiego uważa się wybitnych katolickich filozofów – Jacques’a Maritain (1889–1973) i Emmanuela Mounier (1905–1950). Obaj w swoich rozważeniach wskazywali na nadrzędną wartość osoby ludzkiej, jej godności i wolności. Personalizm zawiera w sobie przekonanie o nieskończonej wartości człowieka oraz podkreśla osobistą indywidualność. Personalisci podkreślają, że świat doczesny powinien być tak zorganizowany, aby „osoba” w nim żyjąca mogła rozwinać swoją osobowość (Personalizm... [2018]).

Personalizm chrześcijański posiadał duże znaczenie dla postanowień II Soboru Watykańskiego oraz dla określenia współczesnej koncepcji praw człowieka w ujęciu Kościoła katolickiego. Filozofia personalizmu była bliska papieżowi Janowi Pawłowi II² oraz ks. Józefowi Tischnerowi (Personalizm... [2018]).

¹ **Katolicka nauka społeczna** jest częścią składową doktryny katolicyzmu. Została wyodrębniona w 1891 r. – za jej oficjalny początek uważa się encyklikę *Rerum novarum* autorstwa Leona XIII. W *Rerum novarum* papież omawiał ówczesne zmiany społeczno-gospodarcze zachodzące w świecie, polemizował z programami ugrupowań socjalistycznych oraz bronił zasady własności prywatnej. (Katolicka... [2018])

² W latach 1951–1953 ksiądz arcybiskup Eugeniusz Baziak udziela księdzu Wojtyśle urlopu naukowego w celu przygotowania rozprawy habilitacyjnej (tytuł rozprawy: „*Próba opracowania etyki chrześcijańskiej według systemu Maxa Schelera*”). Zakończenie przewodu habilitacyjnego na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego nastąpiło 3 grudnia 1953 r. po nadzwyczajnym posiedzeniu Rady Wydziału. Przyszły papież został wykładowcą teologii moralnej i etyki społecznej w krakowskim Seminarium Duchownym.

Jan Paweł II wytyczył taki kierunek rozwoju, w którym człowiek realizuje siebie i daje siebie w miłości (Nowak 2007, s. 839–849). W Katechezie stwierdził, że „człowiek stworzony na obraz Boży jest istotą złożoną z duszy i ciała, istotą, która z jednej strony należy do świata zewnętrznego, z drugiej zaś jest w stosunku do niego transcendentna. Jako istota złożona zarówno z ciała, jak i z duszy – jest on osobą. [...] Człowiek jest duszą ucieleśnioną, albo – mówiąc inaczej – ciałem obdarzonym nieśmiertelną duszą.” (Jan Paweł II 1986).

Aksjologia resocjalizacji

Właściwe relacje człowieka ze środowiskiem należące do najistotniejszych **celów resocjalizacji**. Uzależnione są one od dużej grupy czynników i procesów, w których znaczące miejsce posiada określony **system wartości docelowych**. Odpowiednie określenie aksjologicznych punktów odniesienia, planowanych w procesie resocjalizacji, umożliwia teoretyczne posegregowanie zabiegów wychowawczych. W tym miejscu należy pamiętać, że warunki te często ulegają zmianie, wraz z zmianą tendencji społeczno-politycznych. Patrząc przez pryzmat resocjalizacji osób niedostosowanych społecznie (rehabilitację społeczną – *social rehabilitation* – w krajach anglojęzycznych) zasadniczym celem aksjologicznym jest kierowanie się w kierunku dobra społecznego, na którego niekorzystnie działała zaburzona obyczajowo, względnie przestępczo jednostka. Zlokalizowanie działań resocjalizacyjnych w paradygmacie (przyjętym sposobie widzenia rzeczywistości w danej dziedzinie, doktrynie itp.; wzorzec, model) funkcjonalno-strukturalnym (zbiorowym życiu ludzi), z ukierunkowaniem na wartości dobra społecznego zaowocowało wskazaniem dla resocjalizacji ważnego zadania, mającego na celu **przekształcanie osobowości wychowanka w społecznie pożądanym kierunku**. Zmienianie osobowości, niezależnie od zmian społeczno-kulturowych stanowi istotną dla resocjalizacji wartość (Pytka 2005; por. Pierzchała 2006; Pierzchała 2013a, s. 10 i in.). Ponad zmianę osobowości wychowanka istotniejszym – w obecnych czasach – wydaje się w **resocjalizacji doprowadzenie do homeostazy pomiędzy resocjalizowaną jednostką, a środowiskiem**, w którym ta jednostka funkcjonuje, tak aby obydwie strony mogły czerpać korzyści ze wzajemnych relacji, przy budowie społecznego ładu (Jaworska 2012a).

Nieco odmiennego zdania był nestor polskiej resocjalizacji – Czesław Czapów (1978), który za najwyższe wartości w resocjalizacji uznawał nie społeczny ład, ale głównie rozwój osobowości jednostki oraz – związane z nim – rozwój wolności ludzkich. Paradoksalnie **podstawową wartością resocjalizacji jest – wolność jednostki**. Stanowi ona w życiu każdego człowieka wartość finalną, autoteliczną (będącą celem samym w sobie), a równocześnie jest środkiem realizacji innych wartości i dóbr, w realizacji codziennych potrzeb jednostki. Andrzej Bałandynowicz jest zdania, że „[...] **wolność** jest jedną z naczelných kategorii aksjologicz-

nych, do której zmierza każdy człowiek i która zakresem znaczeniowym obejmuje zarówno elementy przedmiotowe, jak i przeżywane stany psychiczne.” (Bałandynowicz 2015, s. 16). Człowiek jako jednostka rozumna (*homo sapiens*) jest „istotą” z natury względnie autonomiczną (rozstrzyganie swoich spraw, samostanowienie itp.) i jako konstytucyjną cechę posiada określony zakres swobody myślenia i działania oraz zakres negatywnej i pozytywnej wolności. Osoba pozbawiona tych przymiotów traci swoją podmiotowość. **„Skrajnie negatywnymi rezultatami uprzedmiotowienia, utraty wolności i podmiotowości stają się patologia i dehumanizacja zachowań. W przypadku deficytu wolności (gdy jej poziom odbiegał od optymalnego) ludzie zawsze podejmowali próby wyzwolenia. Zjawisko dążenia do wolności jednostkowej zauważalne jest już w szkole, w postaci oporu ucznia przejawiającego zachowania nazywane powszechnie niedostosowaniem społecznym. Wszystko to, co jest zrutynizowane, stereotypowe i niewynikające z indywidualnych potrzeb człowieka, jest uważane (w krytycznym podejściu do pedagogiki) za blokujące jego tendencję samorealizacyjną.”** (Jaworska 2012a za Szkudlarek, Śliwowski 2000; por. Pierzchała 2016b, s. 199–214).

„Położenie nacisku na wolność jednostki jest jednocześnie przeciwstawieniem wizji nastawionej na transmisję kulturową – wizji indywidualności, przeciwstawieniem niepowtarzalności, jednostkowości i twórczości każdego człowieka – stereotypom i nadanym z góry wartościom” (Jaworska 2012a; por. Pierzchała 2016b, s. 199–214). Instytucje resocjalizacyjne (przede wszystkim zakłady karne), realizując swoje funkcje utylitarne drastycznie ograniczają swobodę wyboru, jakie może podejmować wychowanek (osadzony). „Istotną bowiem właściwością (eksplikacją) kary pozbawienia wolności i instytucji ją realizujących jest przymus. Skazany odczuwa go jako narzucone odgórnie, wbrew jego woli, działania organizacyjne, fizyczne i psychiczne w zakresie własnego funkcjonowania, co jest on skłonny odebrać jako przemoc” (Bałandynowicz 2015, s. 16). Brak możliwości decydowania to zarazem utrata szansy kształtowania i rozwoju osobowości. Instytucje resocjalizacyjne selekcionują oraz separują człowieka od społeczeństwa. Jednostka, której życie wypełnione jest groźbami i lękiem przed karą, nie ma możliwości, aby się uczyć odpowiedzialności za siebie, poprzez uświadomienie sobie wszystkich skutków i konsekwencji jego postępowania. O autentycznym rozwoju wychowanka i jego optymalnym funkcjonowaniu społecznym można mówić jedynie wówczas, jeżeli zostanie w resocjalizacji w pełni respektowana wolność jednostki. Wolność działania i myślenia, perspektywa podejmowania wyboru, w zakresie na jaki przyzwalają warunki, w których obszarze odbywa się resocjalizacja, to wyłączna szansa wytworzenia w wychowanku chęci „do ponoszenia odpowiedzialności za swoje czyny, siebie samego i innych, a także otwarcie przed człowiekiem szerokiego pola autokreacji.” (Jaworska 2012a). Andrzej Bałandynowicz pisze dosyć przekornie, że „[...] resocjalizacja penitencjarna może być skutecznym procesem wyłącznie w następstwie doprowadzenia systemu więzień do stanu społecznej deizolacji. Może się on odbywać przez komórkowy proces minimalizowania izolacji wewnętrznej

oraz integrowania instytucji izolujących poza więzienną strukturą społeczną” (Bałandynowicz 2015, s. 16).

„[...] Oceniając wpływ różnych procesów na rozwój osobowości, nie należy tracić z pola widzenia – na co zwracają uwagę niemal wszyscy autorzy zajmujący się tą problematyką – charakterystycznej cechy kary pozbawienia wolności, którą jest totalne wkroczenie w sferę wolności jednostki” (Bałandynowicz 2015, s. 177).

Anetta Jaworska jest zdania, że współczesna aksjologia resocjalizacji to trzy elementy w jednym: wartości, które podkreślają związek człowieka ze światem społecznym i światem kultury oraz jego miejsce w świecie przyrody. „Wciąż jednak dominującym paradygmatem teoretycznym, na którym opiera się wychowanie resocjalizacyjne, pozostaje paradygmat strukturalno-funkcjonalny, w którym **dobro społeczeństwa przeciwstawione jest dobru resocjalizowanej jednostki**.” (Jaworska 2012a). Ponadto **etyka**, będąca niezbywalnym składnikiem uczciwego wychowania (w przeciwieństwie do przymusu, tresury), uwidacznia się w homeostazie pomiędzy dobrem społecznym, a dobrem jednostki. Przewodnim założeniem takiego wychowania są z jednej strony wolność i podmiotowość każdej osoby – także tej, która przez własne działania przestępcze nierzadko podmiotowości tej przeczyła, a z drugiej dobro wspólne. Uznanie **godności, wolności i podmiotowości jednostki** nie jest w żadnym innym wychowaniu tak bardzo niezbędne jak w wychowaniu resocjalizacyjnym. „[...] Uznanie godności osoby więźnia stanowi przecież podstawowy i nieodłączny warunek jakiejkolwiek resocjalizacji i związanej z nią destygmatyzacji” (Pieruchała 2016a, s. 167). Oczywiście jest, że nie zawsze respektowanie tej zasady się uda. „Odważne analogie zwierzę – człowiek, tresura – wychowanie zawsze pobudzały wyobraźnię” (Bałandynowicz 2015, s. 171). Przymus w resocjalizacji powinien być używany w skrajności. Resocjalizacja nie może działać na poniżaniu drugiego człowieka. Generalną zasadą powinno być natomiast wzbudzanie poczucia godności, a nie zniewolenia, pokazywanie możliwości wyboru nowych alternatyw życiowych, a nie na wzbudzaniu lęku, przy ograniczaniu sytuacji opresyjno-lękowej (Jaworska 2012a).

Podsumowując: resocjalizacja to budowanie w wychowanku tożsamości osobowej i społecznej, wspartej na „**antropologii optymistycznej, wyrażającej wiarę w dobro natury ludzkiej** – częstokroć głęboko uśpionej na skutek drastycznych zaniedbań wychowawczych w przebiegu dotychczasowych etapów rozwoju. Z punktu widzenia takiego ujęcia aksjologii resocjalizacji **nie jest najważniejsze, »kim jest człowiek«, ale »kim może się stać**” (Suchodolski 1967, s. 31), zaakcentowanie autokreatywnego wymiaru ludzkiej egzystencji oraz ukazanie zdolności człowieka (także tego, który wkroczył na drogę przestępstwa) do kształtowania samego siebie.” (Jaworska 2012a).

Wartością dodaną resocjalizacji wychowanka jest spowodowanie u niego możliwości odkrywania prawdziwego sensu własnego życia, kształtowanie celu oraz odnajdywanie prawdziwego szczęścia, przeciwdziałając ideologiom hedonizmu [«postawy życiowej wyrażającej się dążeniem do przyjemności jako rzeczy

w życiu najważniejszej i unikaniem bądź minimalizowaniem spraw przykrych» (Bańko 2014)] i konsumpcjonizmu. Otwarcie się na świat wartości jest dla człowieka ucieczką przed nihilizmem [«poglądami i postawami, odrzucającymi przyjęte w wcześniej normy, zasady, wartości itp.» (Bańko 2014)], (Tischner 2011, s. 408–410). W przypadku braku prawdziwych wartości jednostkę otacza pustka i bezsens, prowadząca do poszukiwania impulsów życia w przestępczości i uzależnieniach (Jaworska 2012a).

Niższa od oczekiwanej skuteczność resocjalizacji wynika m.in. z bagatelizowania w teorii i praktyce pedagogiki resocjalizacyjnej elementów zależnych od **poszukiwania** przez jednostkę **sensu życia**. Od specjalisty wymaga się wiedzy, polegającej na wyznaczaniu dewiantom norm, ułatwieniu ich przyswojenia i organizowaniu w oparciu o nie nowego sensu życia (por. Stepulak 2016, s. 1051–1057). „Zagubienie sensu życia powiększa prawdopodobieństwo, iż po zwolnieniu z zakładu będzie [on – przyp. K.P.] notorycznie występował przeciwko porządkowi prawnemu.” (Bałandynowicz 2015, s. 495). „W resocjalizacji sprawców przestępstw oraz młodzieży niedostosowanej społecznie należy podkreślać znaczenie doświadczenia wewnętrznego (kontemplacyjnego) w kształtowaniu samoświadomości i realnego obrazu siebie. [...] Obok tego typu doświadczeń wewnętrznych istotą ludzkiego doświadczenia pozostaje jednak przede wszystkim doświadczanie drugiego człowieka.” (Jaworska 2012a). Tischnerowska koncepcja etycznego doświadczenia drugiego człowieka, nazywana także koncepcją spotkania lub dialogu, zawiera filozofię człowieka jako istoty moralnie wrażliwej i zdolnej do obudzenia w sobie poczucia odpowiedzialności, które powoduje, że spieszymy na ratunek. Człowiek okazuje się jednostką indywidualną, obdarzoną poczuciem wewnętrznej niezależności, a zarazem niezdolną do samotności, lecz odnoszącą się wartościująco i współczująco do drugiego człowieka, zwłaszcza cierpiącego. W resocjalizacji ma to zastosowanie m.in. w potrzebie umożliwienia i zaktywizowania wychowanków do autorefleksji (zastanawianie się nad samym sobą), a także we wszelkich działaniach wychowawczych, w których osoby niedostosowane społecznie będą miały sposobność „doświadczać drugiego człowieka” w zachowaniach pomocowych na rzecz innych (Jaworska 2012a).

Aksjologia współczesnej resocjalizacji wykorzystuje także założenia antropologiczne, których fundamentem jest konieczność rozpoznania przez osobę siebie samego w charakterze najwyższej wartości (Tischner 2000).

Cztery opinie znanych osób o „braku poczucia własnej wartości”:

- „Zbyt wielu ludzi przecenia to, kim nie jest i nie docenia tego, kim jest” (Malcolm S. Forbes).
- „Chęć stania się kimś innym jest marnotrawstwem osoby, którą jesteś.” Marilyn Monroe.
- „Wszystko, co irytuje nas w innych może nas zaprowadzić do zrozumienia samego siebie.” Carl Jung.
- „Ty, jak nikt we Wszechświecie, zasługujesz na swoją miłość.” Budda.

Brak poczucia własnej wartości człowieka należy do kluczowych determinantów występów dewiacyjnych i przestępczych.

Anetta Jaworska wyraża pogląd, że „dobro jednego człowieka nie może jednak nigdy przesłaniać dobra wspólnego. Każdy żyje we wspólnocie, a losy wspólnoty są również losami człowieka” (Jaworska 2012a). „Odwołując się do Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka (Mazurek 1991, s. 273), papież Jan Paweł II przypomniał, iż jej celem było stworzenie podstawy idei głoszącej, że fundamentem wszystkich programów i systemów politycznych jest **dobro człowieka**, osoby we wspólnocie, które jako główny miernik dobra wspólnego musi stanowić kryterium wszystkich koncepcji czy ustrojów. [...] W papieskiej ocenie »naruszanie praw człowieka idzie w parze z gwałceniem praw narodu, z którym człowiek bywa związany organicznymi więzami jakby z rozległą rodziną« (Jan Paweł II 1979, 17). [...] Dla Jana Pawła II źródłem i **wyznacznikiem *bonum commune*** (z łaciny: dobra powszechnego – przyp. K.P.) **jest dobro osoby ludzkiej**, tym samym ludzka godność staje się kryterium dobra wspólnego. [...] Odwołując się do kategorii *bonum commune*, Jan Paweł II wywodzi, że Kościół zawsze wzywał do działań na rzecz dobra wspólnego i przez to starał się wychowywać dobrych obywateli w każdym państwie oraz uczył, że podstawowym obowiązkiem władzy jest troska o dobro wspólne społeczeństwa, które stanowi podstawę jej uprawnień” (Sadowski 2010, s. 273–274). Jan Paweł II (1995) w encyklice *Evangelium vitae* wskazał, że osoby zaangażowane w wolontariat powinny odnawiać w sobie świadomość godności każdego człowieka, zwłaszcza troszcząc się o najsłabszych. W ustroju demokratycznym podstawą prawa jest zgodna wola większości obywateli i nikt nie może się zwolnić od odpowiedzialności za ewentualne decyzje sprzeczne z prawdziwym dobrem wspólnym.

Resocjalizacja dążąca do prawdziwej zmiany człowieka powinna otwierać się na wszelkie aspekty kondycji ludzkiej. Jednocześnie należy pamiętać, że: „[...] nie wolno zmieniać ludzi za wszelką cenę. Wychowanie zaczyna się od tego, że przed wszystkim [...] pozwala się drugiemu być” (Walczak 2007, s. 157; por. Potocki 2007, s. 714–721).

W naukach społecznych (w tym pedagogice) koncepcje **socjalizacji** jednostki zależne są od istnienia i działania grupy społecznej (rodziny, społeczności lokalnej, narodu), w których to grupach osoba niedostosowana społecznie odnajduje argumenty przemawiające za użytecznością ludzkiego istnienia (sensem życia). Człowiek funkcjonuje jako element systemu społecznego. Anetta Jaworska jest zdania, że „[...] w **nowym podejściu do resocjalizacji** grupa przestaje jednak być jedynym wyznacznikiem sensowności ludzkiego życia – **to człowiek staje się twórcą i realizatorem celu własnego życia** i nie może mu go narzucić nikt, kto nie jest nim samym.” (Jaworska 2012a). Jak podkreśla Andrzej Bałandynowicz, „[...] kiedy osoba będzie traktowana jako twórca samej siebie, będzie chciała się zmienić, to nie kara ma wymusić zmianę, to ona ma akceptować karę, w wyniku której będzie się musiała zmienić, a społeczeństwo będzie tylko kontrolowało tę

zmianę.” (Bałandynowicz 2011, s. 235). Są to ważne słowa, mówiące o fundamentalnej i regulacyjnej roli, jaką mogą odgrywać w życiu człowieka uwewnętrzniony system wartości oraz rozwinięta świadomość aksjologiczna. Jest to zarazem wyraz dalekowzrocznej wiary w pozytywny wymiar ludzkiej wolności. Jak podkreśla Andrzej Bałandynowicz, „[...] człowiek jest osobą zdolną do rozwoju, co oznacza, że musimy dostrzegać elementy pozytywne, które tkwią w jednostce [...]” (Pierzchała 2016a, s. 59–60 za Bałandynowicz 2011, s. 235).

Podsumowując: resocjalizacja nie tylko powinna prowadzić do budowy nowej tożsamości społecznej wychowanka, lecz także winna pomagać w kształtowaniu jej autentyczności, świadomości własnej wolności i w konsekwencji odpowiedzialności za siebie oraz innych i za otaczający go świat, w którym żyje i funkcjonuje (Pierzchała 2013b, s. 475–500; Pierzchała 2015, s. 154–170; Wawro 2016, s. 1073–1079). W obecnych czasach jedynie człowiek dostrzegający własną wartość, własny potencjał rozwojowy (Konopczyński 2009, s. 82) oraz własne życie jest w stanie docenić wartość otaczającej go naturalnej przestrzeni: społecznej i przyrodniczej. Wszystko to co autentycznie służy człowiekowi, prowadząc do zaspokojenia jego życiowych potrzeb (nie zachcianek), służy równocześnie dobru otaczającego świata. Jednocześnie **społeczeństwo**, dla którego zasadniczą wartością winno być **dobro każdej osoby**, a nie jedynie restrykcje, prowadzące do uległości, ma jedyną możliwość budowy trwałego, opartego na prawdziwej sprawiedliwości ładu społecznego (Jaworska 2012a).

Sam proces resocjalizacji nie może istnieć w oderwaniu od kwestii etycznych. Wszystko co etyczne, nie będzie nigdy relatywne – winno pozostawać ugruntowane na niedopuszczalności do zbędnego ludzkiego cierpienia (Szkudlarek, Śliwerski 2000; por. Bałandynowicz 2015, s. 193). **Aksjologia resocjalizacji** zlokalizowana jest na styku **dwóch paradygmatów – humanistycznego** (postawy moralnej i intelektualnej zakładającej, że człowiek jest najwyższą wartością i źródłem wszelkich innych wartości) i **funkcjonalnego** (odpowiadający potrzebom, dobrze spełniający swoją funkcję), „nie wywyższając ani wartości społecznych, kulturowych czy historycznych, ani tych, które podkreślają wolność, godność i podmiotowość każdego człowieka jako niepowtarzalnej jednostki – mającej prawo do szczęścia.” (Jaworska 2012a).

Nurt humanistyczno-egzystencjalny resocjalizacji

Resocjalizacja w nurcie humanistyczno-egzystencjalnym jest złożonym podejściem, czerpiącym z wielu źródeł, w którego centrum zainteresowania znajduje się człowiek, jako niepowtarzalna jednostka. Zgodnie z nurtem humanistyczno-egzystencjalnym resocjalizacji „[...] wyraźnie dostrzegalny jest [...] **związek egzystencjalizmu z personalizmem**. Człowiek traktowany jako cielesno-duchowa jedność jest bowiem przede wszystkim osobą, a nie osobnikiem (przedstawicielem gatun-

ku). Istnieje on podmiotowo, przeżywając i doświadczając swoich relacji ze światem. Wyróżnikiem jego podmiotowości jest także zdolność do refleksji nad sobą i sensem własnej egzystencji. Człowiek bowiem, jako dynamiczna całość, składa się z wzajemnie oddziałujących na siebie sfer: biologicznej, społecznej, podmiotowej i metafizycznej. Dwie pierwsze sfery składają się na naturalistyczny wymiar egzystencji człowieka, dwie ostatnie zaś – na wymiar duchowy. Wymiar ten wymaga się dostrzeżenia także w działaniach resocjalizacyjnych, a bez uwzględnienia w procesie resocjalizacji sprawców przestępstw ich tożsamości duchowej obraz resocjalizacji zawsze pozostanie niepełny. Należy jednak zastrzec, że wymiar ten ma stanowić poszerzenie, a nie zastąpienie funkcjonujących modeli resocjalizacji” (Jaworska 2012b).

Każdy człowiek jest niepowtarzalny, dlatego **zadaniem wychowawcy** jest podążanie za jednostką niedostosowaną społecznie, dopasowanie się do jej indywidualnych potrzeb oraz zrozumienie jej świata i doświadczeń.

Teleologiczne (celowe) założenie resocjalizacji umiejscowionej w modelu humanistyczno-egzystencjalnym stanowi wychowawcze zmierzanie do:

- ukierunkowania wychowanków na odkrywanie celu życia i budowania jego sensu;
- uruchomienia samoświadomości i autorefleksji jednostki, poprzez realny kontakt z samym sobą, w myśl idei „poznaj samego siebie” oraz uruchomienia obiektywnego spojrzenia na innych ludzi oraz otaczający świat;
- wyrobienia w sobie akceptacji (a nie zaprzeczanie im) życiowych trudności, takich jak cierpienie, samotność itp.
- ukształtowania autentyczności własnego życia, polegającej na świadomości: samego siebie, relacji ze światem, możliwych wyborów i odpowiedzialności za nie;
- wyrobienia umiejętności redukowania stresu i naprężenia emocjonalnego (lęku, depresji itp.), które uniemożliwiają pełnię zaangażowania wychowanka w proces resocjalizacji;
- zbudowania w wychowanku świadomej motywacji działania, poprzez wypracowanie argumentacji do zmiany własnego życia;
- pobudzania poczucia wolności i odpowiedzialności za siebie i innych (nawet w warunkach zakładu penitencjarnego);
- uświadomienia sobie wolności wyboru w formowaniu nowych dróg życia;
- rozwoju afirmacji istnienia (zgody na coś, uznanie pozytywnej wartości czegoś; aprobaty);
- uruchomienia stanu podmiotowego spełniania i harmonii wewnętrznej (Jaworska 2012b).

W myśl idei modelu humanistyczno-egzystencjalnego jednym z głównych zadań w zakresie repersonalizacji sprawców przestępstw jest budowa adekwatnego poczucia wartości przestępcy [a zatem także **poczucia winy** za dokonane krzywdy; przebudowa emocjonalna, wzrastanie w „kulturę”, zaspokajania potrzeb; repersonalizacja (rodzaj resocjalizacji) jednostki to zmiana „z dzikiej i niepoaha-

mowanej bestii psychopatycznej, bez sumienia, cierpiącej na obłąd moralny – zmienia się na korzyść, uzyskuje cechy pełnej osoby ludzkiej, świadomej swego człowieczeństwa i odpowiedzialnej za siebie” (Pytko 2012, s. 29–30)]. Z punktu widzenia społecznego nie stanowiłoby nic złego w tym, iż przestępca kształtuje swoje poczucie wartości, czerpiąc z wymagań społecznych, próbując się do nich dostosować. Specyficzny paradoks w temacie polega jednak na tym, że przestępca nie mogąc w dotychczasowym życiu zdobyć zadawalającego uznania społecznego, zaczyna szukać go w innych sferach, związanych z aktywnością przestępczą, za które otrzymuje adekwatne uznanie współprzestępców i współosadzonych. Jest dobrze znana prawda, że poczucie wartości przestępców, związane z „byciem dla innych”, od zawsze utrzymuje się na zdumiewająco wysokim poziomie (Jaworska 2008), ponieważ kształtowane jest przez społeczność dewiacyjną, której uznanie przestępca bardzo ceni (Jaworska 2012b).

Podsumowując: celem resocjalizacji w nurcie humanistyczno-egzystencjalnym jest stworzenie warunków do rozwoju wychowanka, a także skłonienie go do autorefleksji nad wyborami życiowymi. Osoba decydująca się na resocjalizację jednocześnie decyduje się na poznanie prawdy o sobie, decydując o poruszanych problemach, tempie i czasie pracy. Należy mieć świadomość, że ten model nie może być wystarczającym jako samodzielna forma resocjalizacji i istnieje konieczność uzupełniania go głównie o modele ukierunkowane bezpośrednio na społeczeństwo oraz oparte na społeczeństwie. Jako samodzielna forma resocjalizacji często nie przynosi rezultatu zmiany, z uwagi na nieprzystawalne postrzeganie świata przez przestępcę i swojej w nim roli. „Zrozumienie człowieka jest uzależnione od zrozumienia stanów, jakie przeżywa obecnie, i od tego, jakie znaczenia nadaje tym przeżyciom” (Jaworska 2012b).

Religijna etyka społeczna – według Karola Wojtyły

Etyka według Karola Wojtyły „Jest [...] praktyczną nauką o działaniu człowieka, o jego postępowaniu, ale chodzi w niej właściwie o to, jak działaniu temu czy postępowaniu nadać wartość obiektywnego dobra. Człowiek bowiem przeżywa różne wartości, ale realizuje swoimi czynami dobro. Jest to dobro jego własnego bytu, obiektywna doskonałość osoby. Jest to również dobro świata, do którego człowiek przynależy i względem którego angażuje się swoim działaniem. Jest to wreszcie dobro Boga w tym znaczeniu [...]: człowiek działając siłą faktu ujawnia co krok doskonałość Stwórcy. [...] **Etyka chrześcijańska uczy człowieka**, jak może i jak powinien swemu postępowaniu nadawać wartość obiektywnego dobra w każdym z wymienionych znaczeń. Człowiek ma świadomość tego dobra, a wartości bezpośrednio przeżywa. Całe życie moralne człowieka upływa na przeżywaniu wartości, z nich czerpie ono swój – jeśli tak rzec można – koloryt.” (Wojtyła 1991, s. 80 i 81).

„Wśród zarzutów, wysuwanych pod adresem etyki religijnej, a w szczególności chrześcijańskiej, słychać nieraz zarzut, że zajmuje się ona przede wszystkim, albo nawet i wyłącznie, życiem osobistym człowieka, a nie sięga na teren jego życia i działalności społecznej.” Karol Wojtyła jest zdania, iż: „[...] etyka chrześcijańska z samych swoich założeń nie jest tylko programem moralności jednostki, ale zawiera w sobie, w swych założeniach podstawowych, **program moralności społecznej**. [...] Sprawa zespolczniania się z innymi ludźmi nie jest pozostawiona do arbitralnego rozstrzygnięcia i do wyboru każdemu z osobna człowiekowi, skłonność społeczna tkwi bowiem w każdym człowieku niezależnie od jego woli. Człowiek nie może jej chcieć albo nie chcieć [...]. Człowiek znajduje w sobie pewną konieczność do współżycia z innymi i konieczność tę nosi w sobie wszędzie, nawet wówczas, gdy się od ludzi odłącza. [...] Mogłoby się wydawać, iż całe to rozważanie niewiele ma wspólnego z etyką. [...] Jeżeli u początku postawi się człowieka – jednostkę, która w swej swojej naturze nie nosi żadnych podstaw przynależności do społeczeństwa – jeżeli społeczeństwo i życie społeczne jest tylko rezultatem umowy, [...] wówczas jednostka ma też prawo dyktowania społeczeństwu we wszystkim swojej woli. Może co krok zrywać umowę społeczną i modyfikować ją wedle swojego uznania, kierując się własną korzyścią. Każdy pogląd, który wychodzi z takich założeń, bez względu na to, jaki potem głosiłby program – jest indywidualizmem. Jednostka w nim jest [...] ważniejsza od społeczeństwa, społeczeństwo zaś [...] jest [...] wyłącznie dla niej [...]. Jeżeli rozważymy do końca taki układ sił, wówczas musimy stwierdzić, że sprawiedliwość i miłość – cnoty społeczne w takim znaczeniu, w jakim nauczają ich etyka chrześcijańska – nie mają w nim racji bytu. [...] W ramach umowy czy też różnych umów społecznych można stwarzać naśladownictwa tego, co nazywa się sprawiedliwością czy miłością, ale ich samych wytworzyć nie można. **Człowiek nastawiony z natury tylko na swoje własne, jednostkowe dobro, nie jest zdolny gruntownie chcieć dobra drugiego człowieka, czy też tym bardziej dobra wspólnego społeczeństwa** [...]. Aby człowiek mógł je realizować, musi w sobie znajdować jakąś naturalną podstawę odniesienia do drugiego człowieka i do społeczeństwa. Bez tego zawsze będzie wytwarzał tylko **pozory sprawiedliwości czy miłości**, a nigdy nie zrealizuje autentycznych cnót. **Bez ich realizacji zaś nie ma prawdziwej moralności społecznej**. [...] Osoba jest bytem wolnym w ramach życia społecznego. Wolności swojej używa dobrze wówczas, kiedy na naturalnym podłożu swej skłonności do życia społecznego rozwija realne cnoty społeczne. Cnoty te stanowią równocześnie o realizacji dobra wspólnego. Osoba ludzka nie może się rozwijać i doskonalić poza nim.” (Wojtyła 1991, s. 99–104).

Mówiąc o aspekcie religijnym i społecznym etyki chrześcijańskiej „[...] należy pamiętać, że etyka ta stanowi organiczną jedność: jest to religijna etyka społeczna. [...] Moment społeczny tkwi w samej religii. [...] Etyka chrześcijańska [...] zawiera w sobie całą etykę naturalną, tzn. ten zespół zasad postępowania, który głosi ludziom zdrowy rozum. Etyka naturalna została zaaprobowana w Dekalogu oraz

w Ewangelii – moralność oparta na Objawieniu nie może się przeciwstawiać moralności opartej na zdrowym rozumie, może ją tylko dopełniać („nie przyszedłem rozwiązywać, ale wypełniać”) (por. Mt 5,17 – przyp. K.P.) [...]. Etyka naturalna nie oznacza [...] tego samego co etyka niezależna, niereligijna. [...] Nie jest to etyka [...] wynikająca z negacji religii. [...] Religia, podobnie jak etyka jest w zasadniczej mierze wykwitem natury ludzkiej. [...] Sama rozumna natura ludzka stanowi podstawę nie tylko etyki, ale również i religii (Wojtyła 1991, s. 119–123).

Zakończenie

„Pełna ekwiwalentność kar pozostaje tylko ideałem, do którego należy dążyć. Rodzaj i wymiar sankcji nie powinien zatem opierać się na subiektywnych oczekiwaniach społecznych, lecz na obiektywnej prognozie postępów karania.” (Bałandynowicz 2015, s. 219).

„Magisterium Kościoła, oparte na znajomości natury ludzkiej i posiadające wielowiekową tradycję dociekań religijno-antropologicznych, wypracowało fundamentalne zasady życia społecznego, odznaczające się humanitarną głębią i mające ogromną siłę oddziaływania. Rzeczywiste ich przestrzeganie prowadzi do uzdrowienia psychiki i relacji międzyludzkich, a więc zdrowia psychicznego jednostki i wspólnoty, do harmonijnego współistnienia zakorzenionego w wyższych wartościach nadających egzystencji porządkujący sens. Stąd też w ramach swoich rozważań pedagogiczno-resocjalizacyjnych, w zgodzie z wymową Magisterium Kościoła, sformułowałem koncepcję (współbrzmiającą z szeroko pojmowanym **nurtem humanistyczno-egzystencjalnym**, m.in. z psychologią humanistyczną i pozytywną, a także z wychowaniem aksjologicznym ukierunkowanym na osobowościowy potencjał człowieka), którą nazwałem **personalistyczną aksjologią resocjalizacji**” (Pierzchała 2016a, s. 178).

Mam nadzieję, że artykuł ten przybliży teoretyczne podstawy personalistycznej aksjologii resocjalizacji, ujmując istotę kierunku mojej pracy naukowej, badań i dociekań praktycznych.

Abstract: Axiological contexts of social rehabilitation of prisoners in the aspect of the assumptions of Christian personalism

Personalism is giving something a personal character, human personality, upbringing a person, **axiology** means values, and **rehabilitation** is a transformation (change) of personality of an individual (person) directed towards freedom, independent decision making and performing social roles. The aim of the article is to develop (interpret, continue) the last paragraph of my publication, which is a scientific study, taking into account the achievements of modern pedagogy, penitentiary psychology and the teaching of the Magisterium of the Church, entitled: *Destygmatyzacja przestępców w świetle Magisterium Kościoła oraz poglądów na resocjalizację*. Within the framework of my pedagogical and rehabilitation considerations, in ac-

cordance with the meaning of the Magisterium of the Church, I have formulated a concept (which is consistent with the broadly understood humanistic and existential trend, including humanistic and positive psychology, as well as axiological education focused on the personality potential of a human), which I have called the **personalistic axiology of rehabilitation**. The methodology used to write this publication was the conduct of a critical analysis of literature, including my own work and other documents, including available Internet resources.

Key words: Axiology, Church, ethics, existentialism, life meaning, optimistic anthropology, person, personalism, personalistic pedagogy, prisoner, rehabilitation, repeated personalization, rehabilitation of values, socialization, social rehabilitation, social rehabilitation institution, values, upbringing.

Bibliografia

- [1] Bałandynowicz A., 2002, *Probacja. System sprawiedliwego karania*, Wydawnictwo Kodeks, Warszawa.
- [2] Bałandynowicz A., 2011, *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*, wyd. 2, Lex a Wolters Kluwer Business, Warszawa.
- [3] Bałandynowicz A., 2015, *Probacja sprawiedliwość karząca*, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa.
- [4] Bańko M. (red.), 2014, *Wielki słownik wyrazów obcych PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- [5] Bednarski F.W., 1975, *Podstawy wychowania społecznego według nauki św. Tomasza z Akwinu*, „Roczniki Filozoficzne”, t. 23, z. 2.
- [6] Biblia Tysiąclecia, 2002, *Pismo Święte Nowego i Starego Testamentu*, PISMO-SW 3.0 BETA, Wydawnictwo Pallottinum, Gliwice 2002.
- [7] Czapów C., 1978, *Wychowanie resocjalizujące. Elementy metodyki i diagnostyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- [8] Gogacz M., 1974, *Wokół problemu osoby*, Wydawnictwo Pax, Warszawa.
- [9] Gogacz M., 1987, *Elementarz metafizyki*, Wydawnictwo ATK, Warszawa.
- [10] Granat W., 1961, *Elementy personalistyczne w egzystencjalizmie*, „Znak” nr 5(83).
- [11] Jan Paweł II, 1979, Encyklika *Redemptor Hominis* o Jezusie Chrystusie Odkupicielu człowieka, Rzym.
- [12] Jan Paweł II, 1986, *Człowiek – obraz Boży – istotą duchowo-cieleśną*, Katechezy.
- [13] Jan Paweł II, 1995, Encyklika *Evangelium Vitae* o wartości i nienaruszalności życia ludzkiego, Rzym.
- [14] Jaworska A., 2008, *Readaptacyjna wartość sztuki w zakładach karnych*, Akademia Pomorska, Słupsk.
- [15] Jaworska A., 2012a, *Aksjologia resocjalizacji*, [w:] *Leksykon resocjalizacji*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków, s. 25–29.
- [16] Jaworska A., 2012b, *Resocjalizacja humanistyczno-egzystencjalna*, [w:] *Leksykon resocjalizacji*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków, s. 229–236.
- [17] Jaworska A., 2012c, *Teologia resocjalizacji*, [w:] *Leksykon resocjalizacji*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków, s. 381–385.
- [18] Jaworska A., 2012d, *Resocjalizacja – definiowanie pojęcia*, [w:] *Leksykon resocjalizacji*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.

- [19] Kobierzycki T., 2001, *Filozofia osobowości. Od antycznej idei duszy do współczesnej teorii osoby*, Eneteia Wydawnictwo Szkolenia, Warszawa.
- [20] Konopczyński M., 2008, *Współczesne kierunki zmian w pedagogice resocjalizacyjnej. Destygmatyzacja dewiantów i kreowanie alternatywnych tożsamości*, [w:] *Resocjalizacja. Ciągłość i zmiana*, (red.) M. Konopczyński, B.M. Nowak, Pedagogium WSNS, Warszawa.
- [21] Konopczyński M., 2009, *Współczesne kierunki zmian w teorii i praktyce resocjalizacyjnej. Twórcza resocjalizacja – od korekcji do rozwoju*, „Probacja” nr 1, s. 63–87.
- [22] Konopczyński M., 2010, *Metody twórczej resocjalizacji*, Pedagogium WSNS – Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- [23] Konopczyński M., 2013, *Kryzys resocjalizacji czy(li) sukces działań pozornych – refleksje wokół polskiej rzeczywistości resocjalizacyjnej*, Pedagogium WSNS, Warszawa.
- [24] Konopczyński M., 2015, *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę działań kreujących*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- [25] Lacey A.R., 1999, *Słownik filozoficzny*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań.
- [26] Maj A., 2016, *Aksjologia*, [w:] *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, (red.) K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom, s. 82–87.
- [27] Markwart A., Szymańska M., 2013, *Dobro jednostki dobrem społeczeństwa, czy dobro społeczeństwa dobrem jednostki? George Berkeley i Adam Smith o postrzeganiu i moralności*, „Etyka” nr 46, s. 21–34.
- [28] Mascall E.L., 1962, *Chrześcijańska koncepcja człowieka*, Wydawnictwo Pax, Warszawa.
- [29] Mazurek F.J., 1991, *Prawa człowieka w nauczaniu społecznym Kościoła (od papieża Leona XIII do papieża Jana Pawła II)*, Wydawnictwo KUL, Lublin, s. 181–182.
- [30] Miś A., 2006, *Filozofia współczesna, główne nurty*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa.
- [31] Nowak M., 2007, *Wychowanie*, [w:] *Leksykon pedagogiki religii*, (red.) C. Rogowski, VERBINUM Wydawnictwo Księży Werbistów, Warszawa.
- [32] Nowak M., 2008, *Teorie i koncepcje wychowania*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- [33] Nowak M., 2017, *Pedagogika personalistyczna*, [w:] *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, (red.) Z. Kwieciński, B. Śliwerski, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 542–553.
- [34] Pierzchała K., 2006, *Poczucie powinności i odpowiedzialności u młodzieży katolickiej*, wyd. 2, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- [35] Pierzchała K., 2013a, *Kapelan więzienny w procesie resocjalizacji penitencjarnej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- [36] Pierzchała K., 2013b, *W poszukiwaniu związków pomiędzy zagrożeniem niedostosowania społecznego młodzieży a jakością życia*, [w:] *W poszukiwaniu jakości życia. Ujęcia interdyscyplinarne*, (red.) M. Jasiński, Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku, Białystok 2013, s. 475–500.
- [37] Pierzchała K., 2015, *The process of social reintegration of convicts on the background of world penitentiary system. The analytical and synthetic outline of the issue* [Proces readaptacji społecznej skazanych na tle światowego systemu penitencjarnego. Zarys analityczno-syntetyczny zagadnienia], Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych i Polska Akademia Nauk, „Polish Political Science. Yearbook”, Vol. 44, s. 154–170.
- [38] Pierzchała K., 2016a, *Destygmatyzacja przestępców w świetle Magisterium Kościoła oraz poglądów na resocjalizację*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.

- [39] Pierzchała K., 2016b, *Stygmatyzacja i destygmatyzacja więźniów. Zarys analityczno-syntetyczny zagadnienia*, „Krakowskie Studia Małopolskie”, nr 21, s. 199–214.
- [40] Pierzchała K., 2017, *Wina – prawo – kara. Prawne i psychopedagogiczne aspekty resocjalizacji penitencjarnej* [Fault – law – penalty. Legal and psycho and pedagogical aspects of penitentiary rehabilitation], „Probacja”, nr 2, s. 91–117.
- [41] Pierzchała K., 2018, *Karać czy nagradzać w kontekście resocjalizacji osadzonych – w paradygmacie naukowego behawioryzmu* [Punishment or reward in the context of rehabilitation of prisoners – in the paradigm of scientific behaviourism], [w:] *Edukacja jutra. Wiedza i edukacja w egzystencji współczesnego człowieka*, (red.) A. Kamińska, P. Oleśniewicz, Wydawnictwo Oficyna Wydawnicza „Humanitas”, Sosnowiec 2018, s. 477–486.
- [42] Potocki A., 2007, *Socjalizacja religijna*, [w:] *Leksykon pedagogiki religii*, (red.) C. Rogowski, VERBINUM Wydawnictwo Księży Werbistów, Warszawa, s. 714–721.
- [43] Pytka L., 2005, *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa.
- [44] Pytka L., 2009, *Autonomia i uwikłanie transdyscyplinarne pedagogiki resocjalizacyjnej*, [w:] *Terapia w resocjalizacji*, (red.) A. Rejzner, P. Szczepaniak, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- [45] Pytka L., 2012, *Wychowanie jako prowadzenie*, „Student niepełnosprawny. Szkice i Rozprawy”, nr 12(5), s. 13–32.
- [46] Ratzinger J., 1993, *Zagrożenia życia ludzkiego*, „Communio” nr 3(75).
- [47] Sadowski M., 2010, *Godność człowieka i dobro wspólne w papieskim nauczaniu społecznym (1878–2005)*, rozdz. 5: *Godność człowieka i dobro wspólne w nauczaniu Jana Pawła II*, Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, Wrocław, s. 269–359.
- [48] Stepulak M.Z., 2016, *Sens życia*, [w:] *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, (red.) K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom, s. 1051–1057.
- [49] Suchodolski B., 1967, *Świat człowieka a wychowanie*, Wydawnictwo „Książka i Wiedza”, Warszawa.
- [50] Szacka B., 2003, *Wprowadzenie do socjologii*, Wydawnictwo Oficyna Naukowa, Warszawa.
- [51] Szkudlarek T., Śliwerski B., 2000, *Wyzwania pedagogiki krytycznej i antypedagogiki*, wyd. 3, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- [52] Tarnowski J., 1982, *Problem chrześcijańskiej pedagogiki egzystencjalnej*, Akademia teologii Katolickiej, Warszawa.
- [53] Tischner J., 1966, *Z problematyki wychowania chrześcijańskiego*, „Znak”, nr 11(149).
- [54] Tischner J., 2000, *Mysli wyszukane*, Wydawnictwo Społeczny Instytut Wydawniczy „Znak”, Kraków.
- [55] Tischner J., 2011, *Myslenie według wartości*, Wydawnictwo Społeczny Instytut Wydawniczy „Znak”, Kraków.
- [56] Walczak P., 2007, *Wychowanie jako spotkanie. Józefa Tischnera filozofia człowieka jako źródło inspiracji pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”. Kraków.
- [57] Wawro F.W., 2016, *Socjalizacja*, [w:] *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, (red.) K. Chałas, A. Maj, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom, s. 1073–1079.
- [58] Wojtyła K., 1991, *Elementarz etyczny* (na podstawie wydania: K. Wojtyła, *Aby Chrystus się nami posługiwał*, Społeczny Instytut Wydawniczy „Znak”, Kraków 1979), Towarzystwo Naukowe KUL, Wrocław.

Netografia

- [59] *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/> [dostęp: 12 czerwca 2018].
- [60] *Katolicka nauka społeczna – definicja, założenia* (Kościół wobec wojny, o prawach człowieka i in.), eSzkola.pl, <http://eszkola.pl/religia/katolicka-nauka-spoeczna-6724.html> [dostęp: 12.06.2018].
- [61] *Pedagogika personalistyczna*, Ściąga, http://sciaga.pl/tekst/49962-50-pedagogika_personalistyczna [dostęp: 10 czerwca 2018].
- [62] *Personalizm chrześcijański – założenia, charakterystyka, przedstawiciele*, eSzkola.pl, <http://eszkola.pl/religia/personalizm-chrzescijanski-6725.html> [dostęp: 10 czerwca 2018].